

ТОМАШ МАСАРИК – ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ, ПОЛІТИК, ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ:

матеріали наукових читань, присвячених

150-річчю від дня народження Т.Г.Масарика (1850-1937),

які відбулися 17 березня 2000 року в Ужгородському університеті

Т.МАСАРИК І УКРАЇНА

ХУДАНИЧ В.І. (Ужгород)

7 березня 2000 р. минуло 150 років з дня народження Т.Масарика – великого чеха, як його називають на Заході, батька чехів і президента визволителя, а також великого друга українського народу. Альберт Томас таку характеристику дав Т.Масарику: «якщо хочете знати його якості і його можливості – ви повинні познайомитися з особистістю Президента ЧСР Томаша Г.Масарика. В його особі яскраві риси чеського народу, які проявились як у фокусі. Немає іншої особи, в тодішній ЧСР, іншого політичного діяча, іншої людини, який би втілював у собі так випукло минуле і сучасне чеського народу, який усім своїм життям, усіма своїми ідеалами і світоглядом був би взірцем того, яку велику творчу силу може показати геній слов'янства» [1].

Від початку слов'янського відродження чеські діячі і мислителі виявляли досить добру обізнаність з українською проблемою, зокрема українців Австро-Угорщини, куди входили чехи, словаки, українці Західної України і Буковини. Масарик, як член Віденського парламенту, співпрацював з українськими депутатами та виступав на захист української справи. 25 квітня 1908 р. він підтримав українських депутатів Е.Петрушевича, С.Вітика, Я.Остапчука та інших у справі зловживань поляками під час виборів у Галичині. Масарик сказав: «Нам, які не мають власної національної шляхти, русини симпатичні як демократична нація селян, без великої індустрії і без шляхти». Він нагадав, що першим слов'янофілом був Гердер, який переніс ельдорадо культури в Україну, де були раніше грецькі поселення, де виникло перше руське місто Київ і який вихваляв великі здібності південно руського народу» [2]. Україна, писав Гердер, стане новою Грецією. Чудове пісоння цього народу, його весела вдача, його музична здібність, врожайна земля і т.п. [3]. Партійний орган Масарика «Час» не раз прихильно і справедливо писав про складне і тяжке становище

українців Галичини і підтримував їхню справедливу визвольну боротьбу [4].

Проте, під час першої світової війни Масарик не завжди підтримував визвольну боротьбу українського народу, зокрема на Великій Україні. Будучи слов'янофілом, він вважав, що після лютневої революції в новоутвореній російській імперії Україна повинна мати свою автономію і не більше. Він вважав, що Росія повинна залишатися сильною, єдиною і неподільною, захисником всіх слов'ян у їх змаганні із Німеччиною. У статті слов'яни після війни Масарик писав: «Україна стане автономною частиною Росії, а Підкарпатська Русь – Чехословацької» [5].

Професор Масарик вважався знавцем історії Російської імперії, в тому числі і України. Тому в 1917-1918 роках по завданню Антанти він побував в Росії, але більшу частину свого річного перебування провів на Україні, де формувалися чехословацькі легії. Тут він був свідком того, як на заміну Тимчасового уряду прийшов більшовизм. Він сам на собі відчув громадянську війну, попав під обстріл у Києві, де в його вікна влітали кулі. Він був свідком, того що творилося в Україні. У Києві Масарик добре познайомився з лідерами української революції 1917-1918 років, з М.Грушевським, В.Винниченком, В.Липинським, він вітав національне відродження українського народу, створення Української Центральної Ради, а пізніше і утворення УНР, яка була визнана і Чехословацькою національною радою.

Прихильне відношення до Центральної Ради Масарика різко змінилося, коли IV універсалом було проголошено незалежність України і її вихід із Російської імперії. Як відомо, російські більшовики відразу після цього пішли війною проти України.

Український уряд просив Масарика надати військово-допомогу Центральній Раді в її боротьбі з більшовицькою навалою. Масарик відмовив, хоч на кошти Центральної Ради в Києві знаходилась 50 тисячна чехословацька легія. Масарик уклав з Муравйовим угоду про збройний нейтралітет, з умовою, що легія буде виведена з України в Сибір. Чим керувався Масарик? На його думку Незалежна Україна послабила б слов'янство, відрізала б чехословаків від Росії, а сама неминуче підпала б під вплив Німеччини [6].

Таким чином думки про самостійну Україну лідерів української революції і Масарика розійшлися.

Більш прихильно Масарик вітав боротьбу українців Галичини за свою державність. Масарик добре знав економічне становище Східної Галичини і розглядав її як сферу впливу нової ЧСР і трамплін для розвитку торгівлі навіть з майбутньою реформованою Росією. Масарик і політично підтримував Галичину на протигагу Польщі, яка намагалася захопити Сілезію і Тешінську область. Правда, якщо чехи бажали бачити в Карпатах Росію, то галичани боялися її і дотримувалися союзу з Німеччиною і Австрією, що розділяло плани Масарика. Міністр ЧСР Е. Бенеш краще волів приєднати Східну Галичину до Росії, ніж до Польщі. У такому випадку ЧСР мала би спільний кордон з Росією і гарантію своєї незалежності. Масарик у свою чергу вважав, що приєднання Галичини до Росії, змінить плани Грушевського і Винниченка і поверне їх до їх попереднього бажання мати автономію в складі Росії.

У 1918-1919 роках стає більш ясною політика Масарика щодо України. Це було викликано тим, що в Росії перемогла більшовицька революція, бо за словами Масарика російсько-українські відносини для нього раніше не були ясними. Це пояснюється тим, що позитивне ставлення Масарика до більшовицької Росії фактично було негативним відношенням до українського питання, зокрема до проблеми української незалежної держави. Професор Масарик, як уже згадувалось, в 1917-1918 роках був у Росії і звідти через Сибір повертався в Європу і США, написав секретний звіт урядам цих країн, накреслив політичну концепцію відносно Сходу, тобто Росії. У звіті між іншим сказано:

1. Союзники повинні визнати більшовицький уряд. Нота Президента Вільсона до їхнього московського з'їзду є кроком у тому самому напрямку.

6. Усі малі народи на Сході (фіни, поляки, естонці, латиші, литовці, чехи і словаки, румуни і т.д.) потребують сильної Росії, бо інакше будуть здані на ласку і неласку німців і австрійців. Союзники мусять за всяку ціну та всіма засобами підтримувати Росію. Якщо німці відіб'ють собі Схід, відіб'ють потім і Захід.

7. Зручний уряд міг би спонукати українців задовольнитися автономною республікою, що творила

б частину Росії, то був первісний план самих українців, вони щойно пізніше проголосили свою незалежність, однак незалежна Україна буде в дійсності німецькою або австрійською провінцією, німці і австрійці придержуються відносно України тієї самої політики, що відносно Польщі [7].

Сьогодні можна констатувати, який негативний вплив на вирішення незалежності України мав секретний звіт Масарика під час Версальського мирного договору, де на нього посилалися як на знавця історії Росії і Східної Європи. Масарик у секретному звіті засуджував Україну в укладенні миру у Бресті і вважав, що Росії цей мир був необхідним [8]. Масарик, будучи ще в Україні, писав про більшовиків: «Признають наш озброєний нейтралітет. Я сказав союзникам і не боюся перемоги більшовиків. Більшовицька влада є більшовицькою, соціалістичною» [9]. Такої думки про більшовиків на початку були і Грушевський і Винниченко, але на практиці вони переконалися, що демократія там кінчається, де йде мова про Україну. Мабуть Масарик у цій справі не був компетентний і не слід йому було втручатися у внутрішні справи незалежної держави. Антанта, зокрема Франція, президент якої Клемансо диктував умови миру, завдали великого удару по українській незалежності. Критика Масариком лідерів української держави зводилася до одного, що вони руйнують єдність слов'янських народів, тобто Російської імперії, на той час уже більшовицької.

Після першої світової війни трохи міняється політика Масарика відносно України. ЧСР мала конфлікт з Німеччиною, щодо Судетської області, з Угорщиною щодо Словаччини і Закарпаття, з Польщею відносно Сілезії і Тешіна. Через те їй треба було заручитись, якщо не підтримкою, то хоча б прихильністю сусідньої України. Росія не вийшла на карпатські перевали і не стала безпосереднім сусідом ЧСР.

Уряд ЗУНР був дуже зацікавлений у дружніх взаєминах з Прагою. На думку українського керівництва сама ЧСР з її зв'язками на Заході могла б відкрити вільний доступ в Європу, сприяти визнанню УНР та вирішенню галицької проблеми на користь українців. Крім того уряд ЗУНР сподівався одержати від ЧСР зброю, промислові вироби та вугілля. Найбільше надії галицький уряд покладав на ЧСР, бо вона належала до подібних держав, через те мала б більше свободи рухів. Робилися регулярні спроби переконати уряд ЧСР і особисто Масарика у спільності економічних і політичних інтересів України і ЧСР.

У грудні 1918 р. дійшло до перших офіційних контактів між ЧСР і ЗУНР, коли Петрушевич зустрівся у Празі з Масариком. Президент ЧСР пообіцяв підтримати галицьку справу на Паризькій конференції, а Петрушевич призначив до Праги дипломатичного представника ЗУНР професора С. Смалья

Стоцького. Та голова ЧСР Крамарж сказав Смалю-Стоцькому, що ніякої ЗУНР він не визнає. Т. Масарик в розмові з Смалю-Стоцьким заявив, що прихильно ставиться до Українського руху і дав дозвіл на приїзд до Праги дипломатичної місії УНР на чолі з М. Славинським. Керівник місії був прийнятий Масариком. Після злуки УНР та ЗУНР чехи вимагали єдиного представництва в Празі всіх українських земель. Між Прагою і Станіславом були налагоджені тісні дипломатичні зв'язки. Чехословацький уряд фінансував утримання на своїй території 4-х таборів для біженців-українців, а українські студенти на чехословацькі кошти навчалися у вищих навчальних закладах ЧСР» [10].

За дорученням Петлюри до Праги прибув Л. Цегельський, який добре знав Масарика по Віденському парламенту. Його завданням було шукати посередництва до Антанти і домагатися на постачання зброї [11].

Масарик прийняв Цегельського і в розмові з ним підняв питання про утворення незалежної України і розмовляв про слов'янську федерацію, пообіцяв надати зброю. Не дивлячись на все це офіційна Прага у своїй політиці тільки обіцяла, але здійснити обіцяне не змогла, бо і сама залежала від Антанти. Чехословацька дипломатія не підтримувала децентралізацію Росії.

Українські дипломати в Празі видали 11 брошур про Україну, у Прагу прибув український хор під диригуванням О. Кошиця, який користувався великим успіхом. На бік українців став і чеський політик – референт президентської канцелярії Я. Нечас – піонер чехословацько-українського зближення.

Проти такого зближення виступила Польща і російські білі емігранти 11 квітня 1919 р. ЗУНР підписали угоду з ЧСР, в якій практично стали втілюватися в життя попередні домовленості. Завало його повному здійсненню те, що поляки зайняли Станіславів і виконати цю угоду не було можливості [12]. Дуже делігантиною було відношення між українською дипломатичною місією в Празі питання Закарпаття. Як відомо до 1917 р. Масарик не згадував про русинів Закарпаття, а тепер, бажаючи мати спільний кордон з Румунією, за всяку ціну намагався дістати Закарпаття, обіцяючи йому автономію в складі новоутвореної ЧСР. Українська місія бачила, що прагнення закарпатців воз'єднатися з Україною дедалі стають неможливими. Масарик поставив перед українцями договір між ним і Жатковичем, в якому, як відомо, гарантувалася автономія Закарпаття в складі ЧСР. Закарпаття вже тоді за тимчасовою конституцією належало до ЗУНР і тому до Праги була вислана військова делегація, яка мала з'ясувати, як буде реагувати Прага, якщо українські війська визволять Закарпаття від угорських військ. Відповідь Масарика була негативною. Українська

армія не дивлячись на це зробила наступ на Мукачеву і Сигіт, але все це було невдалим. Між тим українська місія не могла дістати в Празі пртягом лютого-квітня ніяких вказівок ні від ЗУНР, ні від директорії. Чеська сторона пропонувала надати допомогу Україні за невеликі поступки, малося на увазі Закарпаття. Тим більше делегація УНР в Парижі протестувала проти прилучення Закарпаття до ЧСР.

Ускладнилися чехословацько-українські стосунки в травні-червні 1919 р. УГА не могла протистояти польській армії, посиленій французами і тоді виникла ідея українсько-чехословацької федерації. Для досягнення цього уряд ЗУНР просив Париж розташувати в Східній Галичині війська союзників. 27 травня 1919 р. в Прагу прибула делегація ЗУНР, яку прийняв Масарик. Він був ввічливий з українською делегацією, але вважав, що у військових справах сама ЧСР залежить від Антанти і виступити проти неї не може. Тим більше в цей час угорська Червона армія зайняла східну Словаччину, проголосила Словацьку Радянську Республіку з центром у Кошицях і розділила чехословацьку армію. Все це вимагало втручання Антанти.

У червні УНР вислала до Праги урядову делегацію, яка повинна була обговорити з Прагою питання про конфедерацію обох держав. Цікаво, що таку конфедерацію підтримував і Лондон. Поляків підтримувала Франція і будь-яка конфедерація, яка була направлена проти Польщі в Парижі не могла бути прийнята. Прага також погоджувалася з рішеннями Антанти. Інтерес Праги до України зменшився тоді, коли Петлюра зближився з Польщею.

ЧСР підтримувала ЗУНР, тримала на своїй території УГА біля 4 тис. чоловік, це був самостійний відділ, який був погоджений з начальником штабу чехословацької армії генерала Пелле.

У липні 1920 р. Петрушевич особисто відвідав Прагу, мав зустріч з Масариком і Бенешем і остаточно погодив справу перебування в ЧСР галицьких військових частин. Більше того Чехословаччина погодилася виплатити українським воякам зарплату, яку мала чеська армія. В УГА було дуже багато спеціалістів і Масарик особисто звернувся до командування корпусу, щоб відпустити частину з них понад 1 тис. чол. на Закарпаття для використання їх у різних галузях народного господарства.

У 1921 р. ЧСР уклала договір з Совітською Україною – це був торговий договір, але він був необхідний, бо на території України ще знаходилося біля 40 тис. чехословацьких полонених. В той же час Прага зробила спробу зближення з Польщею, зобов'язалася розформувати УГА.

Таким чином, у післявоєнний період Масарик намагався підтримати українські уряди ЗУНР і УНР, надавати їм допомогу, відкрив у Празі Український

Вільний університет, Вищий технічний інститут, Педагогічний інститут та гімназію в Молджанах. Більшої допомоги Масарик, зокрема у визнанні

України на Паризькій мирній конференції і не зміг дати, бо його секретний звіт цій конференції не давав йому можливість різко змінити свою думку і оцінку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Масарик про більшовизм/ Передмова до рос. вид-ня.- Прага, 1921.
2. Добірні думки професора Томаша Гаріка Масарика: 36./ Ред.: Галаган, Григоріів та ін.- Прага, 1925.- С. 52.
3. Там же.- С. 52.
4. Бочковський О. Т.Г.Масарик. Національна проблема на українське питання.- Подебради, 1930.- С. 124-125.
5. Слов'яни після війни.- Masaryk – osloboditel: Sbornik.- Praha, 1920.- С. 3.
6. Віднянський С.В. Т.Масарик про Україну і українців// Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.-К. 1993.- С. 132-147.
7. Масарик Т. Світова революція за війни і у війні 1914-1919 рр.: Спогади.- Вид. Кооператива, 1930.- С.199-200.
8. Світова революція і світова війна.- Svetova revoluce a svetova valka.- Praha, 1920.- С. 191.
9. Československý denník.- Київ.- 1918.-№ 24
10. Київська старина.- 1999 р.- № 1.- С. 67-68.
11. Лозинський М. Галичина в рр.1918-1920.- Нью-Йорк, 1970.- С.72-73.
12. Київська старина.- 1999 р.- № 1.- С.70

РЕЗЮМЕ

ТОМАШ МАСАРИК И УКРАИНА

Хланта В. (Ужгород)

Рассматривается сотрудничество Т.Масарика с украинскими депутатами у Венском парламенте, признание и сотрудничество ЗУНР и Чехословакии. Пребывание Т.Масарика в Киеве в 1917-1918 гг. и помощь УНР в вооружении 60 тыс чехословацкой легии. Помощь Т.Масарика украинским эмигрантам, находящимся на территории новосозданной Чехословакии.

SUMMARY

TOMAS MASARYK AND UKRAINE

Khudanych V. (Uzhorod)

N.Masaryk's cooperation with Democrats from Galicia in the Vienna Parliament is analysed. The economic cooperation of the Western Ukrainian People's Republic and Czechoslovakia is studied.

The Ukrainian People's Republic aid in arming sixty thousand strong Czechoslovakia Legia and T.Masaryk's help to Ukrainians in Czechoslovakian emigration are analysed.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕВОЛЮЦІЇ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ Т.Г.МАСАРИКА НА ІНСТИТУТИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

БИСАГА Ю.М. (Ужгород)

Предметом теорії держави і права є основні закономірності виникнення, функціонування і розвитку держави і права. Ця наука вивчає також причини походження держави і права, їх форми і типологію, основні закономірності побудови системи права, їх функціональну взаємодію у суспільному житті [1].

Слід відмітити, що теорія держави і права не розчиняється в теорії галузевих юридичних наук.

Бо кожна галузь юридичної науки досліджує закономірності й особливості власного предмета. Мабу-ть, ні в кого не викличе заперечення твердження, що стосовно інших галузевих наук теорія держави і права виступає як загально-правова наука в системі юридичних дисциплін. Будучи методологічною наукою в правознавстві, вона виробляє висновки і положення, які є підрунтам для вирішення спеціальних питань